

Колектив авторів

Керівник авторського колективу д.е.н., професор **Л.О. Примостка** (вступ; розділ 1; п.п.2.4; 5.1–5.3; 5.7; п.п. 6.1–6.5 у співавторстві; розділ 7; п.п. 8.3–8.7; п.п. 10.4 – у співавторстві; п.п. 11.1, 11.3; п.п. 12.1, 12.2, 12.4), к.е.н., професор **І.В. Краснова** (розділ 4, п.п. 4.5 – у співавторстві), д.е.н., професор **О.О.Примостка** (п.п. 2.1– 2.2), к.е.н., доцент **В.В. Лавренюк** (п.п. 5.5–5.6; п.п. 10.1–10.3, 10.5), к.е.н., доцент **П.М. Чуб** (розділ 3; п.п. 5.4; п.п. 6.3–6.5 у співавторстві), к.е.н., доцент **А.В. Нікітін** (п.п. 11.4), к.е.н., доцент **В.Г. Шевалдіна** (п.п. 4.5 – у співавторстві), к.е.н., доцент **О.І. Шварц** (розділ 9), к.е.н., доцент **А.М. Суторміна** (п.п. 8.1 у співавторстві), к.е.н., доцент **К.М. Суторміна** (п.п. 10.4 у співавторстві), к.ф.н., доцент **Є.В. Позднишев** (п.п. 11.5), к.е.н. **Н.С Білань** (п.п. 6.1–6.2 у співавторстві, 8.1 у співавторстві; 8.2), к.е.н. **А.О. Примостка** (п.п. 12.3), **М.Я. Білань** (п.п. 2.3), **І.В. Домінова** (п.п.11.2).

Рецензенти

О. І. Береславська, д.е.н., проф.
(Університет державної фіскальної служби України)

О. Д. Вовчак, д.е.н., проф.
(ДВНЗ «Університет банківської справи»)

О. О. Терещенко, д.е.н., проф.
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана)

Редакційна колегія фінансово-економічного факультету

Голова редакційної колегії: Хлівний В. К., проф., к.е.н.

Відповідальний секретар редакційної колегії: Мурашко О. В., доц., к.е.н.

Члени редакційної колегії: Аржевітін С. М., д.е.н.; Гаманкова О. О., проф., д.е.н.; Гапонюк М. А., проф., к.е.н.; Майорова Т. В., проф., д.е.н.; Опарін В. М., проф., д.е.н.; Примостка Л. О., проф., д.е.н.; Терещенко О. О., проф., д.е.н.; Федосов В. М., проф., д.е.н.

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 9 від 22.06.2017

У 67 Управління банківськими ризиками [Електронний ресурс]: підручник /
Л. О. Примостка, І. В. Краснова, В. В. Лавренюк та ін. — Київ : КНЕУ, 2018.
— 535, [1] с.
ISBN 978-966-926-201-1

Підручник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Управління банківськими ризиками», включеної до навчального плану підготовки магістрів з банківської справи. У підручнику викладено питання економічної сутності та класифікації ризиків у банківській сфері; принципи побудови та складові системи ризик-менеджменту в банку; прийоми ідентифікації та оцінювання банківських ризиків; методи управління ризиками; інструментарій управління ринковими ризиками; механізми хеджування ризиків; особливості оцінювання системного та комплаєнс ризиків; процедури контролю та моніторингу банківських ризиків. Матеріал викладено з урахуванням вимог Національного банку України щодо організації систем ризик-менеджменту у вітчизняних банках та міжнародного досвіду управління банківськими ризиками. Розгляд базових положень супроводжується значною кількістю прикладів.

Підручник дозволить сформулювати системні знання з теорії та практики управління банківськими ризиками, вивчити методи ідентифікації, оцінювання, контролю та моніторингу банківських ризиків, оволодіти навичками раціональної організації систем ризик-менеджменту в банках.

Для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей магістерського рівня підготовки, аспірантів, викладачів, спеціалістів банківської системи.

УДК 336.71:005.52:005.334(075.8)

Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється

ISBN 978-966-926-201-1

© Л. О. Примостка, І. В. Краснова,
В. В. Лавренюк та ін., 2018
© КНЕУ, 2018

Зміст

Вступ	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	8
1.1. Сутність та фактори виникнення економічних ризиків.	8
1.2. Загальна характеристика та класифікація банківських ризиків.	13
1.3. Зміст, завдання та принципи управління банківськими ризиками	22
1.4. Етапи процесу управління ризиками.	25
1.5. Стратегії управління банківськими ризиками.	30
1.6. Взаємозв'язок ризиків із фінансовими результатами діяльності банку ...	36
Розділ 2. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	46
2.1. Виявлення та ідентифікація банківських ризиків	46
2.2. Кількісні показники оцінювання банківських ризиків	52
2.3. Математичні методи оцінювання ризиків	61
2.4. VaR-метод кількісної оцінки ризику	74
Розділ 3. МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	86
3.1. Класифікація методів управління банківськими ризиками	86
3.2. Методи уникнення банківських ризиків	88
3.3. Методи самостійного зниження банківських ризиків	89
3.4. Методи трансферу (передавання) банківських ризиків	101
Розділ 4. КОНТРОЛЬ ТА МОНІТОРИНГ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	115
4.1. Функції та завдання внутрішньобанківського контролю ризиків	115
4.2. Ризик-орієнтований підхід до побудови внутрішнього контролю в банку	122
4.3. Внутрішній контроль комплаєнс-ризиків банку	127
4.4. Моніторинг банківських ризиків	131
4.5. Інформаційні звіти в системі моніторингу банківських ризиків	141
4.6. Організаційна структура служби внутрішнього контролю в банках	144
Розділ 5. УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ	154
5.1. Сутність та джерела виникнення кредитних ризиків у діяльності банку .	154
5.2. Методи управління кредитним ризиком банку	163
5.3. Управління ризиком окремого кредиту	171
5.4. Класифікаційні моделі оцінки кредитного ризику	187
5.5. Загальні вимоги регулятивних органів до оцінки кредитних ризиків за активними операціями банків	191
5.6. Визначення кредитних ризиків за активними операціями банків в Україні	208
5.7. Ефективність управління кредитними ризиками банку	216

Розділ 3

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Після вивчення цього розділу Ви будете знати:

- ✓ класифікацію методів управління банківськими ризиками;
- ✓ характеристику методів уникнення банківських ризиків;
- ✓ можливості застосування методів прийняття банківських ризиків;
- ✓ сутність та сферу застосування методів самостійного зниження банківських ризиків;
- ✓ особливості методів трансферу (передавання) банківських ризиків;
- ✓ зниження ризиків за допомогою диверсифікації, хеджування та страхування банківських ризиків;
- ✓ порядок формування резервів як методу самострахування банків;
- ✓ особливості продажу та сек'юритизації активів.

3.1. Класифікація методів управління банківськими ризиками

Класифікація методів управління банківськими ризиками передбачає виявлення та ідентифікацію всіх груп методів та визначає склад методів у кожній з груп.

Методи управління банківськими ризиками поділяються на такі дві групи (рис. 3.1):

- методи уникнення банківських ризиків;
- методи прийняття банківських ризиків.

У свою чергу, **методи прийняття банківських ризиків** поділяються на такі підгрупи:

- методи самостійного зниження банківських ризиків;
- методи трансферу (передавання) банківських ризиків.

Зауважимо, що на практиці доцільно використовувати не окремі методи зниження ризику, а комбінацію їх, застосовуючи як зовнішні, так і внутрішні способи. Варто пам'ятати, що існує також низка специфічних методів зниження ризику, притаманних тому чи іншому банківському ризику.

Класифікація методів управління банківськими ризиками дає змогу:

- 1) виявити та ідентифікувати групи методів управління банківськими ризиками та їх характеристики;

- 2) визначити склад методів кожної з груп;
- 3) чітко визначити місце кожного методу в загальній класифікації.

Рис. 3.1. Класифікація методів управління банківськими ризиками

Класифікація методів управління банківськими ризиками дає загальне уявлення про різноманітність та різноплановість підходів до їх зниження, однак не може охопити всіх існуючих способів управління, оскільки банки активно

працюють над розробкою нових інноваційних методів, механізмів та інструментів управління ризиками.

3.2. Методи уникнення банківських ризиків

Методи уникнення ризиків є найпростішими та найбільш дієвими прийомами управління банківськими ризиками. Їх сутність полягає в ухиленні від ризикованої банківської діяльності. Методи уникнення можна застосовувати лише до внутрішніх банківських ризиків. Вони потребують відмови від певних видів банківської діяльності та, відповідно, призводять до втрати доходів від такої діяльності. Оскільки, уникаючи ризику, банк позбавляє себе можливості отримати не тільки поточний прибуток, а й додатковий прибуток у майбутньому (наприклад, через отримання ліцензій на проведення ризикованіших банківських операцій), застосування зазначених методів у банківській діяльності не є поширеним.

Методи уникнення банківських ризиків.

1. Відмова від певної банківської діяльності. Однак навіть у цьому разі можуть виникати ситуації, коли уникнути ризиків неможливо чи уникнення одного виду ризику може призвести до появи інших.

2. Виконання банківської діяльності іншим (нетрадиційним) способом. Найчастіше мова йде про заміну старих технологічних схем (карт) продуктів та послуг банку новими. Однак зміна існуючої банківської діяльності потребує суттєвих внутрішніх змін, перерви в роботі й навіть зумовлює істотне подорожчання банківських операцій чи послуг.

3. Зміна місця виконання банківської діяльності.

Методи уникнення банківських ризиків можуть використовуватись і на рівні ризиків, зумовлених технічно-організаційними проблемами банку, такими як відмова від сумнівних комп'ютерних технологій, відмова у працевлаштуванні особам, професійні якості котрих викликають сумнів, тощо.

Методи ухилення від ризиків досить активно використовуються комерційними банками, однак застосування цих методів можливе лише у тому разі, якщо банк має повну інформацію про ризики. Насамперед ідеться про те, що необхідно знати як якісні, так і кількісні параметри ризику.

Основою для прийняття рішень насамперед має бути наявність достатньої критичної маси інформації, що відповідає таким критеріям, як точність, достовірність, цінність, повнота, своєчасність та можливість вибору альтернативних рішень.

Атрибутивною особливістю банківських ризиків є інформаційна невизначеність, яка значною мірою впливає на правильність прийняття рішення. Загальновідомо, що однією з причин провалів у діяльності банків є брак чи недостатність необхідної інформації в момент прийняття важливих рішень.

Прийняття рішення щодо того чи іншого банківського пасиву або активу в умовах невизначеності називається інформаційним ризиком. Інформаційний ризик виступає у двох формах:

- 1) ризик використання необ'єктивної чи неповної інформації;

2) ризик відсутності у керівництва банку необхідної для прийняття рішення інформації.

Інформованість визначається як ступінь усвідомлення суб'єктом банківської діяльності сутності питання, яке розглядається в конкретний момент часу. Фактор часу має важливе значення при визначенні ступеня інформованості, оскільки ця характеристика є досить динамічною через таку властивість інформації, як втрата актуальності.

Слід ураховувати, що в умовах конкурентної боротьби ринкові суб'єкти часто застосовують дезінформацію, поширення неправдивих даних через засоби масової інформації та за допомогою державних органів.

Неправильна оцінка ризику, яка потягла за собою ухилення від нього, призводить до втрати потенційних клієнтів, а отже й до нежоотримання прибутків.

3.3. Методи самостійного зниження банківських ризиків

Методи самостійного зниження банківських ризиків (методи поглинання/прийняття банківських ризиків) дають змогу банку покривати збитки у разі їх виникнення за рахунок власних коштів. Отже, методи самостійного зниження банківських ризиків дозволяють банку знизити або ймовірність збитків, або величину негативних наслідків за рахунок власних коштів та засобів, що є у розпорядженні банку, покладаючись лише на свій досвід та свої можливості.

Процес управління ризиками має на меті не усунення ризику, а лише його зниження та спрямований на отримання банком відповідної винагороди за прийняття ризику. Винятками є деякі види ризиків, рівень яких не пов'язаний з рівнем та величиною винагороди банку. Наприклад, НБУ до таких ризиків відносить юридичний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик [1].

Існують такі **методи самостійного зниження банківських ризиків**:

- удосконалення організаційної структури та авторизація;
- підвищення кваліфікації персоналу;
- удосконалення технічних засобів;
- диверсифікація;
- лімітування;
- моніторинг та контроль;
- лобіювання банківських інтересів;
- створення власних резервів (самострахування);
- компенсація ризику за рахунок поточного прибутку (метод прямого списання збитків).

Удосконалення організаційної структури та авторизація

Діяльність з управління банківськими ризиками здійснюється через *організаційну структуру*. Організаційна структура підлягає періодичному уточненню та вдосконаленню з урахуванням зміни ситуації та середовища.

Організаційну структуру визначають культура організації, розмір і складність відповідних бізнес-операцій, види ризику, що приймаються, та суттєвість можливих негативних наслідків. Таким чином, у різних банках практична реалізація методів управління ризиками може бути різною.

Процес ризик-менеджменту в банку повинен охоплювати всі його структурні рівні — від управлінського (ради та правління) до рівня, на якому безпосередньо приймаються та/або генеруються ризики. До процесу ризик-менеджменту мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку: рада, правління банку, підрозділ з ризик-менеджменту, бек-офіси, фронт-офіси. Функції всіх підрозділів мають бути чітко визначені та задокументовані, а банк має зробити все належне для уникнення конфлікту інтересів між ними.

Виходячи з особливостей побудови організаційної структури та функціонування систем ризик-менеджменту, НБУ рекомендує банкам [2]:

- створювати на рівні вищих колегіальних органів банку окремі профільні комітети;

- залучати незалежних експертів та інших фахівців для побудови систем внутрішнього контролю й оцінювання їх адекватності. Така рекомендація може бути виконана за допомогою залучення внутрішніх аудиторів банку як консультантів щодо побудови систем внутрішнього контролю, укладання угод про аутсорсинг консультаційних чи аудиторських послуг, а також через залучення зовнішніх аудиторів до тестування систем внутрішнього контролю;

- залежно від обраної організаційної структури банку, а також обсягу та рівня складності операцій, виокремлювати спеціалізовані підрозділи та проводити розподіл функцій між ними на рівні територіальних чи інших підрозділів (філій, відділень, департаментів, управлінь тощо).

Важливу роль у процесі управління ризиками відіграє підрозділ банку з ризик-менеджменту, основною вимогою до якого є його повна незалежність (структурна та фінансова) від підрозділів банку, що безпосередньо приймають ризики (фронт-офісів), і підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів). Крім того, керівник підрозділу з ризик-менеджменту повинен мати достатньо високий статус у банку для забезпечення його незалежності від керівників інших операційних чи функціональних підрозділів.

Дуже важливо уникати будь-якого конфлікту інтересів між підрозділом з ризик-менеджменту та іншими підрозділами банку (фронт- та бек-офісами), а також забезпечувати комплектацію цього підрозділу висококваліфікованими кадрами. З цією метою НБУ рекомендує банкам:

- у процесі фінансового планування виділяти в бюджеті (кошторисі) банку витрати на утримання та забезпечення підрозділу з ризик-менеджменту окремо від витрат на утримання та забезпечення інших підрозділів банку;

- установити такий механізм оплати праці працівників підрозділу з ризик-менеджменту, який не мав би жодної залежності від рівня ризику, який бере на себе банк, або у будь-який інший спосіб не стимулював би порушення його незалежності;

- забезпечувати постійне підвищення кваліфікації працівників підрозділу.

Одним із методів управління банківськими ризиками є вирішення проблеми *авторизації*, тобто визначення, як і хто у банку приймає рішення про безпосереднє розміщення того чи іншого активу (кредитного, інвестиційного, валютного портфелів). У літературі виділяють велику кількість способів вирішення проблеми авторизації, однак всі вони базуються на трьох класичних варіантах:

- 1) *індивідуальна авторизація* — рішення про розміщення активу приймається одним працівником банку у межах його власних повноважень;
- 2) *колективна авторизація* — два чи більше працівників банку об'єднують свої індивідуальні повноваження для розміщення активу;
- 3) *колегіальна авторизація* — питання про розміщення активу розглядається спеціально створеною з цією метою постійно діючою групою.

Недоліками індивідуальної авторизації є:

- можливість впливу на рішення однієї людини як кримінальних елементів, так і недобросовісних представників влади;
- створення умов для можливої змови таких осіб із користувачами активу;
- посилення суб'єктивізму при ухваленні рішення, а отже, і ризику неповернення активу.

Крім очевидних недоліків, метод індивідуальної авторизації має також незаперечні переваги, найголовнішою з яких є продуктивність, можливість швидкого реагування та оперативного прийняття рішень. Однак, з іншого боку, помилки однієї особи нерідко призводять до утворення «проблемних» активів, тому цей метод здебільшого застосовується філіями банків та при розгляді невеликих проектів.

Переваги й недоліки системи колективної авторизації перебувають посередині між двома іншими системами — індивідуальної та колегіальної. Прикладом колективної авторизації може бути ситуація, коли два менеджери, кожен з яких має повноваження на авторизацію кредиту на суму 25 000 грн, об'єднуються для надання кредиту в розмірі 50 000 грн. У разі застосування колективної авторизації збільшення числа необхідних підписів зростає зі збільшенням розміру послуг. Причому кожен підпис слугує підтвердженням службовцем вищого рівня з більшими повноваженнями всередині одного й того самого відділу або філії.

Наприклад, у сфері кредитування найпопулярнішим методом вирішення проблеми авторизації є метод кредитного комітету. За такого методу банки встановлюють ліміт, за межею якого рішення про надання кредиту приймається виключно комітетом. Тобто авторизація кредитним комітетом застосовується разом з іншими формами авторизації. Банк може створювати кілька кредитних комітетів з розподіленням сфери їхньої діяльності за географічним принципом, за сумою кредитів, за галузями, в яких працюють позичальники тощо.

До кредитного комітету мають входити такі посадові особи: один із керівників банку, співробітники служби безпеки і кредитного підрозділу, юрист, головний бухгалтер, окремі засновники та найбільші акціонери банку. Наявність кредитного комітету дає змогу:

- недопустити видачі кредиту за допомогою хабара;
- унеможливити видачу кредиту під неефективний проект;
- підвищити безпеку керівників банків та їхніх філій;

- підвищити відповідальність посадових осіб, що надають інформацію кредитному комітету і голосують за видачу кредиту;
- узгодити роботу всіх підрозділів банку, так чи інакше причетних до ухвалення рішення та роботи з кредиту.

Однак наявність кредитного комітету певною мірою сковує ініціативу працівників кредитного відділу. Вони не можуть стати різнобічними і компетентними спеціалістами в кредитних питаннях, якщо всі рішення щодо кредитів будуть прийматися комітетом. Комітет до того ж уповільнює обговорення великої кількості пропозицій.

Підвищення кваліфікації персоналу

Людський фактор часто присутній у ризикових ситуаціях. Нерідко безпечність, некомпетентність або відсутність технічних знань у працівника банку — чи не єдина причина збитків. Відомо, що свідомі дії під час ризикових ситуацій одного або групи працівників банку можуть значно знизити суму збитків. Отже, навчання і тренінги повинні відігравати важливу роль у процесі реалізації завдань ризик-менеджменту банку і застосовуватися на всіх етапах процесу управління банківськими ризиками. Основним девізом програм навчання персоналу банку має бути: «навчений персонал не тільки зменшить імовірність виникнення негативних наслідків, а й при їх виникненні значно знизить величину отриманих збитків».

Банки не повинні припиняти навчання та тренінги свого персоналу, тому що фінансові ринки постійно змінюються, з'являються нові банківські операції та послуги, відбуваються постійні зміни техніки, і працівники банків мають бути підготовленими до нових змін. Банки мають витрачати багато часу, сил і коштів на підготовку (в тому числі й психологічну) і навчання всіх своїх працівників, починаючи з рядового рівня і закінчуючи членами правління банків.

Велике значення в роботі банківського працівника в наш час відіграє його інтуїція, під якою розуміють інтелектуальну і професійну здатність індивіда швидко і безпосередньо, на рівні підсвідомості знаходити правильне рішення проблеми при обмеженій базі даних та в умовах дефіциту часу. Інакше кажучи, інтуїція банківського працівника, його досвід, професійне чуття відіграють велику роль в успішному управлінні всією банківською установою.

Отже, працівники і керівники мають бути кваліфікованими, компетентними і належним чином виконувати свої обов'язки. Вони мають розуміти місію, цінності, положення і процеси, що є в банку. Програми оплати праці в банку слід розробляти так, щоб можна було залучати та утримувати кваліфікований персонал, а також забезпечувати його постійне професійне зростання.

НБУ рекомендує банкам створити програму управління персоналом і постійно дотримуватись її виконання. Така програма має охоплювати [2]:

- постійний, ефективний процес залучення й утримання достатньої кількості кваліфікованого персоналу, що відповідає потребам банку та зовнішнім обставинам, з метою виконання завдань його діяльності і реалізації стратегії та бізнес-планів;

- продумані і визначені рівні повноважень з прийняття будь-яких рішень;
- доведення до персоналу його обов'язків;
- контроль за діяльністю персоналу;
- розроблення і впровадження процесу навчання з метою підвищення кваліфікації працівників.

Виходячи з кращої світової та вітчизняної практики організації процесу ризик-менеджменту, НБУ додатково рекомендує банкам:

- залучати до процесу розроблення внутрішньобанківської нормативної бази щодо управління ризиками та методик їх кількісної і якісної оцінки висококваліфікованих працівників підрозділу з ризик-менеджменту, а також зовнішніх експертів;
- залучати до процесу розроблення процедур та заходів контролю та моніторингу процесу управління ризиками консультантів, висококваліфікованих працівників підрозділу внутрішнього аудиту банку, а також зовнішніх експертів;
- сформувати план на випадок кризових обставин у формі переліку рекомендацій та забезпечити наявність цього переліку у працівників банку, а також своєчасну заміну старих його варіантів на нові;
- забезпечити постійне підвищення кваліфікації керівного складу та працівників банку щодо ризик-менеджменту.

Удосконалення технічних засобів

У сучасних банках існує широкий спектр технічних засобів, які можуть зменшити ймовірність і ступінь впливу багатьох ризиків. Такі засоби існують у двох різних формах — активних і пасивних. Активні засоби постійно функціонують, зменшуючи ймовірність виникнення збитків. Пасивні засоби починають функціонувати у разі виникнення ризикової ситуації.

Перед банками постає така дилема: купувати програмне забезпечення чи розробляти власне? Банки змушені вирішувати, що доцільніше — створювати власний підрозділ з програмного забезпечення, здатний розробляти необхідні програми та програмні додатки, чи купувати стандартні програми у стороннього розробника. Банки до вирішення цього питання підходять по-різному. Вважається, що новоствореним банкам доцільно купувати стандартизовані працюючі системи у відомих фірм, що мають добру репутацію і спеціалізуються на розробці таких програмних продуктах.

Для належного контролю за технічними засобами банку застосовуються [2]:

- процедури та засоби контролю за функціонуванням інформаційних систем банку та забезпеченням безперебійної їх діяльності, зокрема процеси дублювання і відновлення інформації, а також резервні системи у разі втрати доступу або знищення важливої інформації чи технологій;
- процедури забезпечення потреб банку в інфраструктурі (зокрема в програмному, апаратному та іншому забезпеченні) відповідно до його обсягів та складності поточної та запланованої діяльності. Ці процедури мають передбачати санкціонування, тестування та документування всіх операційно-технологічних систем банку перед початком їх експлуатації, а також механізми їх актуалізації, у тому числі перевірку чинності ліцензійних угод;

— процеси періодичного тестування встановлених процедур та технологій здійснення операцій, у тому числі процедур фізичної та інформаційної безпеки, з метою контролю за дотриманням цих процедур і технологій та збору інформації щодо їх можливого вдосконалення у разі їх неефективності.

Диверсифікація

Виходячи з портфельної теорії, метод диверсифікації дозволяє суттєво знизити ризики без додаткових витрат. Отже, банківські портфелі мають бути диверсифікованими. На практиці ж банки, навпаки, прагнуть до спеціалізації в окремих галузях або секторах економіки. Так, банки, які мають навички і репутацію роботи в окремій галузі, зацікавлені в поглибленні спеціалізації. Але така спеціалізація і концентрація позичок, що її супроводить, означає великий портфельний ризик.

Концентрація — зосередження, скупчення ризику, тобто його нерівномірний розподіл між об'єктами. Концентрація виникає, коли активи або зобов'язання банку, які мають ту чи іншу спільну характеристику, перевищують визначену межу. До таких факторів можуть належати [1]:

- зобов'язання перед одним позичальником або невеликою групою споріднених позичальників;
- надання кредитів двом або більше позичальникам на фінансування одного й того самого проекту, в одній галузі або в пов'язаних галузях чи групі пов'язаних між собою підприємств;
- інвестиції банку в один проект, в одну галузь чи в групу споріднених галузей або в групу споріднених підприємств;
- один тип застави, що використовується для забезпечення зобов'язань перед банком;
- спільне джерело погашення кількох кредитів або інвестицій;
- депозити та інші зобов'язання, незалежно від їхніх умов, перед однією особою або групою пов'язаних між собою осіб.

Диверсифікація є найбільш дешевим методом зменшення банківських ризиків. Сам метод диверсифікації полягає у пом'якшенні ризику через розосередження вкладень та обмеження впливу фактора ризику за рахунок уникнення надмірної концентрації за одним фінансовим інструментом. Диверсифікація передбачає пошук та поєднання інструментів, які за однакових умов приводять до різних, не обов'язково протилежних, результатів. Це метод пом'якшення ризику, який застосовується як до активних, так і до пасивних операцій. Як стверджує П. Роуз, відбувається диверсифікація джерел отримання і використання коштів банку [3, с. 447].

Виокремлюють такі основні види диверсифікації, що застосовуються комерційними банками: галузеву, географічну, портфельну, продуктів та послуг [3; 4; 5; 6].

Галузева диверсифікація означає розподіл активів (пасивів) між клієнтами, які здійснюють свою діяльність у різних галузях економіки. Для зниження загального ризику банківського портфеля вирішальне значення має вибір галузей для подальшого їх кредитування (залучення ресурсів), який повинен ґрунтува-

тися на результатах різноманітних досліджень. Найвищий ефект досягається в разі вибору позичальників (кредиторів), котрі працюють у галузях із протилежними фазами коливань ділового циклу. Так, якщо одна галузь перебуває на стадії економічного зростання, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і знизити ризик.

Входження на нові ринки є початком *географічної диверсифікації*, якщо вони мають економічні характеристики, відмінні від характеристик тих ринків, котрі банк уже обслуговує. Отже, географічна диверсифікація полягає в розподілі активів (пасивів) між позичальниками (кредиторами), які перебувають у різних населених пунктах, регіонах або країнах. Географічна диверсифікація як метод зниження банківських ризиків доступна лише великим банкам, що мають розгалужену мережу філій та відділень на значній території. Це допомагає нівелювати вплив кліматичних та погодних умов, політичних та економічних потрясінь, які впливають на фінансовий стан позичальників (кредиторів).

Портфельна диверсифікація означає розподіл активів (пасивів) банку між широким колом клієнтів, у тому числі великими і малими компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами з різноманітними джерелами доходу і заставою.

Так, наприклад, кредити, надані у сферу малого бізнесу, зазвичай супроводжуються підвищеним рівнем ризику, хоча й мають вищий рівень доходності. Такі позичальники часто обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо ж позичальником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й доходність такого кредиту невелика. Загалом невеликі провінційні банки, на відміну від середніх та великих, не мають змоги широко застосовувати метод портфельної диверсифікації, що призводить до підвищення ризикованості їх кредитно-інвестиційних портфелів.

Такі форми диверсифікації, як географічна та портфельна, найефективніше зменшують банківський ризик, коли доходи, отримані від різних груп клієнтів, змінюються в часі в різноманітних напрямках. У цьому разі зменшення в доходах, що надходять від однієї групи клієнтів, компенсується за рахунок збільшення доходів від іншої групи.

Диверсифікація продуктів та послуг полягає в пропозиції широкого переліку фінансових послуг з метою зменшення ризику зниження доходів від окремої послуги або невеликого спектру послуг, що пропонуються банком. Важливою причиною появи нових послуг є диверсифікація ризику, пов'язаного з пакетом існуючих банківських послуг. Такий перерозподіл ризику через продаж нових послуг може знизити ризик для окремого банку. Так, якщо кореляція між рухом готівкових коштів від нових послуг й аналогічним потоком від існуючих послуг є від'ємною величиною, то ризик для загального потоку грошових коштів даного банку зведеться до мінімуму у зв'язку з тим, що зниження грошового потоку

від продажу існуючих послуг буде частково урівноважуватися збільшенням надходжень від продажу нових послуг. Проте навіть у разі виникнення з часом позитивної кореляції між цими потоками грошових коштів деяке зниження ризику буде продовжуватись, а значить, збережеться й ефект диверсифікації.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, ураховуючи можливості самого банку і рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління і глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до зменшення, а до зростання банківських ризиків. Основною причиною цього є недостатня кількість висококваліфікованих фахівців, котрі володіють глибокими знаннями в багатьох галузях економіки, знають специфіку різних географічних територій, мають практичний досвід роботи з різними категоріями клієнтів.

Отже, банкам при формуванні як активів, так і пасивів слід дотримуватися певного рівня концентрації і спеціалізуватися на обслуговуванні певної клієнтури. Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку окремо, залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Лімітування

Лімітування — близький до диверсифікації метод зниження банківських ризиків. Сутність його полягає у встановленні максимально допустимих обсягів (граничних меж) для активно-пасивних операцій банку, певних галузей, клієнтів, регіонів, країн. У банківській практиці поширене також лімітування повноважень менеджерів і банківських підрозділів щодо параметрів здійснюваних ними банківських операцій залежно від рівня кваліфікації відповідних фахівців, обсягу капіталу, яким оперує банк. Крім лімітування з ініціативи банку, метод лімітування банківської діяльності застосовують також центральні банки, установлюючи обов'язкові для виконання нормативи ризику. Завдяки встановленню лімітів для активних та пасивних операцій, банкам вдається уникнути критичних втрат унаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати свої портфелі та забезпечити стабільні прибутки.

Перед визначенням лімітів банку необхідно виявити **основні фактори ризику**:

- ступінь ризиковості середовища, у якому діє банк;
- загальні цілі розвитку банку і специфічні цілі для кожної області ризику;
- наглядові і внутрішньобанківські цілі й стандарти;
- маркетингові фактори.

Виділяють такі групи лімітів:

- ліміти країни;
- ліміти галузі;
- ліміти клієнтів;
- ліміти щодо обсягів і структури портфеля;
- ліміти повноважень посадових осіб і структурних підрозділів банку.

Встановлення ліміту країни спрямоване на зниження ризику країни, який складається з двох елементів: ризику зарубіжного контрагента (ризик того, що зарубіжний контрагент буде не в змозі виконати своїх зобов'язань) та трансферного ризику (ризик того, що зарубіжний партнер не зможе виконати свої зобов'язання через проблеми з обміном валют).

Відомо, що в деяких галузях періоди надвисокої прибутковості чергуються з періодами, коли підприємства не можуть досягти навіть середнього рівня прибутковості. Є багато прикладів того, як банки зазнають значних втрат, концентруючи свої активи в таких галузях, як сільське господарство, паливно-енергетичний комплекс, нерухомість, де кон'юнктура може різко змінюватися.

Ліміт клієнта пов'язаний з тим, що банк, крім простого обмеження суми, яка може бути надана одному підприємству, може встановлювати додаткові показники стосовно величини власного капіталу підприємства, його основних та обігових коштів, прибутковості, рентабельності тощо.

Ліміти щодо обсягів і структури портфелів банку повинні встановлюватися виходячи з достатності капіталу, диверсифікації застави і підтримки необхідного рівня ліквідності банку. Зауважимо, що ліміти щодо обсягів і структури портфелів банку відображають, по суті, його реальні фінансові можливості. Тому такі ліміти обов'язково повинні враховуватися під час розгляду питань щодо укладання кредитних, інвестиційних, валютних та інших угод на будь-якому рівні прийняття рішень.

Ліміти повноважень посадових осіб особливо актуальні для великих банків, що мають розгалужену мережу філій. Бажано, щоб така система передбачала для кожної посадової особи два ліміти:

- по-перше, ліміт на обсяг активів, що видаються за рішенням цієї особи одному клієнтові (або групі взаємопов'язаних клієнтів);
- по-друге, ліміт на загальний обсяг активів, котрі видаються за рішенням цієї посадової особи.

Така система лімітів у поєднанні з ефективною системою контролю за їх виконанням дає змогу підвищити відповідальність посадових осіб і сприяє диверсифікації портфелів банку.

Ліміти визначаються як максимально допустимий обсяг активу чи напрям використання активу і обчислюються як в абсолютних граничних величинах (сума активу в грошовому вираженні), так й у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу під час розрахунків нормативів приймають величину капіталу банку, обсяг кредитного, інвестиційного, валютного портфеля, валюту балансу та інші показники.

Як показує практика, для успішної реалізації системи лімітування необхідно:

- установа лімітів, пов'язаних з різноманітними ризиками портфелів банку;
- оперативний контроль за дотриманням лімітів;
- аналіз існуючих лімітів та їх коригування.

Лімітування, як метод зниження банківських ризиків, широко застосовується у практиці як на рівні окремого банку, так і на рівні банківської системи в цілому. Органи банківського нагляду в багатьох країнах за допомогою лімітування

регулюють діяльність банків, зокрема ресурсну, кредитну, інвестиційну, а також банківську ліквідність, установлюючи обов'язкові ліміти, які здебільшого виражені у відносних величинах. Прикладом є обов'язкові нормативи НБУ Н1-Н12.

Моніторинг та контроль

Контроль — це процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей. Функція контролю — це така характеристика управління, котра дає змогу виявити проблеми і скоригувати діяльність організації до того, як ці проблеми переростуть у кризу [8]. Одна з найважливіших особливостей контролю, яка має бути врахована насамперед, полягає в тому, що контроль має бути всеохопним. Тому ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивацію не можна розглядати у відриві від контролю. Справді, фактично всі вони є невід'ємними частинами загальної системи контролю в даній організації. Основна ж мета контролю за банківськими ризиками полягає в тому, щоб не допускати їх підвищення понад установлений рівень.

Основними видами контролю є: попередній, поточний і підсумковий, котрі ризикують тільки часом здійснення.

До попереднього контролю відносять реалізацію встановлених у банку правил, процедур і способів поведінки. Чіткі посадові інструкції, ефективні, доведені до підлеглих цілі, підбір кваліфікованих кадрів — усе це сприяє успішній роботі на попередній стадії контролю. Отже, даний вид контролю здійснюється до фактичного початку робіт.

Поточний контроль здійснюється безпосередньо в процесі проведення робіт, однак не одночасно з виконанням певної роботи. Скоріше він базується на змінах фактичних результатів, отриманих після проведення роботи, спрямованої на досягнення бажаних цілей. Об'єктом поточного контролю найчастіше є регулярна перевірка роботи підлеглих їх безпосереднім керівником, обговорення проблем, що виникають, і пропозицій з удосконалення роботи.

Підсумковий контроль використовується після завершення діяльності чи після закінчення визначеного заздалегідь періоду, коли фактично отримані результати порівнюються з необхідними. Підсумковий контроль дає керівництву можливість оцінити, наскільки реалістично були складені ними плани, та отримати інформацію про проблеми, що з'явилися. Це дає змогу сформулювати нові плани так, щоб уникнути подібних проблем у майбутньому, зв'язати мотиваційну винагороду з досягненням певного рівня результативності.

Ризики діяльності банку виникають на основі як внутрішніх (ендогенних), так і зовнішніх (екзогенних) факторів. За даними Світового банку, на внутрішні фактори ризику західних банків припадає 67 %, а на зовнішні — 33 % [9]. Значна частина зовнішніх факторів перебуває за межами контролю з боку банку, і банк не може мати повної впевненості щодо результатів майбутніх подій, які можуть вплинути на його роботу, та часу їх виникнення. На зовнішні фактори банки безпосереднього впливу не мають, в основному вони можуть тільки їх урахувати і до них адаптуватися.

Реалізація зовнішніх факторів ризику, на які наражається банк, може поставити під загрозу безперервність його діяльності. Тому в процесі аналізу ризиків банк обов'язково повинен урахувати можливість виникнення екстремальних обставин (стрес-сценаріїв). Він має розробити відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок кризових обставин, який підлягає регулярному оновленню та тестуванню. Такі плани дій є невід'ємною складовою механізмів контролю за ризиками банку.

Виходячи з рекомендацій НБУ банки повинні [1; 2]:

- забезпечувати наявність процедур та заходів щодо попередження стресових ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. Банк має здійснювати моніторинг ризиків для забезпечення обґрунтованого та надійного взаємозв'язку між загальними параметрами його ризиків і капіталом, фінансовими ресурсами і фінансовими результатами (надходженнями) через відповідні механізми контролю;

- установити обмеження і довести їх до виконавців за допомогою положень, стандартів та/або процедур, які визначають обов'язки і повноваження працівників. Ці контрольні обмеження мають бути дійовими інструментами управління, які можна уточнювати в разі зміни умов або рівня толерантності до ризику. Банк повинен визначити послідовність процесу надання дозволів на виключення або зміни обмежень ризику, якщо вони є обґрунтованими;

- здійснювати моніторинг ризиків для забезпечення своєчасного відстеження рівнів ризиків і винятків із тих чи інших правил. Звіти про моніторинг мають бути регулярними, своєчасними, точними та інформативними і надаватися відповідним посадовим особам для вжиття необхідних заходів.

Лобіювання банківських інтересів

Опосередкований вплив банків на зовнішні фактори може проявлятися через лобіювання банківськими групами своїх інтересів на законодавчому та політичному рівнях, за умови, що ці групи є досить впливовими.

Одним із основних напрямів зниження банківських ризиків є розвиток і вдосконалення банківського законодавства. Причому розроблення і реформування нормативної бази потребують співробітництва як між урядом та банками, так і між підприємцями. Тому багато в чому зниження банківських ризиків залежить від державної політики та владних структур, чий дії та законодавчі акти повинні сприяти розвитку та реформуванню всієї банківської системи.

Важливим є також чітке розмежування сфер впливу Кабінету Міністрів і НБУ на банківський сектор. Адміністративне втручання у справи банків підвищує банківські ризики. Ідеться, зокрема, про такі заходи, як втручання податкових органів у банківську таємницю, надання кредитів під пільгові проценти певним підприємствам і галузям промисловості, намагання уряду лобіювати надання кредитів під різноманітні державні програми, визначення неплатоспроможних галузей, конверсія ОВДП тощо.

Українській податковій системі притаманні часті зміни у сфері податкового законодавства, а також неоднозначність та суперечливість тлумачення самого

законодавства, що відкриває широкий простір для його вільного тлумачення контрольними органами. Податкова декларація є предметом перевірки цілої низки державних контрольних органів. Усі ці умови сприяють виникненню в країні значно більших податкових ризиків, ніж це притаманно країнам з більш розвинутими податковими системами. Залишається ризик того, що фіскальна служба може інакше інтерпретувати податкові звіти, що негативно відобразиться на фінансових звітах банку, збільшуючи поточні податки.

Резервування (самострахування)

Створення резервного фонду та фондів спеціального призначення слід віднести до запланованого (свідомого) прийняття (поглинання) ризику. У такому разі банку відома частота можливих збитків і ці збитки покриваються з поточного прибутку, якщо в цілому вони невеликі. Свідоме прийняття ризику має також сенс, коли ймовірність збитків невелика.

Резервні фонди створюються відповідно до принципів міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності. Такими є принцип обережності (обачності), згідно з яким банки мають оцінювати якість своїх активів на звітну дату з погляду їх можливих втрат, і принцип регулювання активів. Їх застосування дає змогу:

- впливати на якість активів банку і поліпшувати її;
- зменшити ризик можливої незбалансованості ліквідності в результаті слабкого управління активами;
- уникнути розподілу частини валового прибутку банку, яка може бути необхідна для покриття майбутніх втрат за активними операціями і підтримання ліквідності банку та якості його активів.

Одночасно резервні фонди підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Варто також мати на увазі, що резервні фонди для самострахування ризиків є капіталом, що не приносить банку прибутку. Безперечно, банкіри намагаються зменшити розміри таких резервних фондів. Знайти оптимальний рівень резервних фондів для керівників банку досить складно, оскільки їм доводиться вибирати між бажанням знизити обсяги резервних фондів і намаганням зменшити ризик можливих фінансових збитків. Щорічно (щоквартально), залежно від статистики збитків у минулі періоди і розміру очікуваних майбутніх утрат, рівень резервних фондів у банку необхідно переглядати.

Резервний фонд формується в процесі діяльності банку і призначений для покриття непередбачених збитків за всіма статтями активів та позабалансових зобов'язань. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не меншим 5 % від чистого прибутку банку, а мінімальний розмір резервного фонду не може бути меншим 25 % регулятивного капіталу [11; 12].

Згідно з чинним законодавством банки мають право створювати спеціальні фонди, призначені для розширення і розвитку банківської діяльності та її матеріально-технічної забезпеченості, вирішення питань матеріального стимулювання працівників та соціального розвитку колективу банку. Кількість, назва,

порядок створення, формування та використання таких фондів установлюються загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) з урахуванням вимог чинного законодавства. Джерелом формування спеціальних фондів є чистий прибуток банку.

Серед резервів для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями найважливішим є, безперечно, резерв на покриття збитків/ризиків від кредитної діяльності банку. Резерв під кредитні ризики є захистом вкладників, кредиторів та акціонерів банку, а також інструментом підвищення надійності і стабільності банківської системи в цілому. Правління Національного банку України Постановою № 351 від 30.06.2016 затвердило «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [13]. Мета цього положення — забезпечити повну та своєчасну оцінку банками величини кредитного ризику, що сприятиме коректному розрахунку їх капіталу та, в підсумку, посилить фінансову стійкість банківського сектора. Впровадження нового підходу до оцінки кредитного ризику практично унеможливило кредитування банками фінансово неспроможних підприємств та придбання цінних паперів неякісних емітентів, так як базується на розрахунку очікуваних втрат від кредитного ризику. Цей підхід ґрунтується на Базельських принципах банківського нагляду і сумісний зі стандартом МСФЗ 9 (Фінансові інструменти), який також вимагає оцінки очікуваних збитків за фінансовими інструментами та буде впроваджений на міжнародному рівні із 01.01.2018 року.

Компенсація ризику за рахунок поточного прибутку

У разі незапланованого прийняття ризику банку доводиться покривати втрати від ризику з будь-яких джерел, що залишилися після понесених збитків (поточного прибутку). Такий підхід здатен зекономити банку час та кошти. Втім, метод самостійного протистояння банківським ризикам не є розповсюдженим. Якщо збитки у разі реалізації ризику великі, прибутку може не вистачити.

3.4. Методи трансферу (передавання) банківських ризиків

Методи передавання (трансферу) банківських ризиків полягають у розподілі ризиків між іншими учасниками ринку: банками, підприємствами, будівельними, страховими, інвестиційними, факторинговими та лізинговими компаніями, іншими фінансовими організаціями. Серед причин, через які передавання ризику вигідне як для сторони, що передає (трансфер), так і для сторони, що приймає ризик (трансфері), такі:

- збитки, великі для трансферу, можуть бути незначними для трансфері;
- трансфері може мати ліпші можливості і знати кращі способи для зниження можливих збитків, ніж трансфер;

— трансфері може перебувати в кращій позиції для зменшення збитків чи контролю за ризиком (наприклад, мати широкі можливості виходу на ф'ючерсній біржі з метою хеджування ризику).

Трансфер ризику не є найбільш безпечним й ефективним способом мінімізації банківських ризиків. Тому рекомендується під час передавання банківських ризиків урахувати:

— трансфері повинен мати значні повноваження для зменшення і контролю ризику і найкраще використовувати ці повноваження;

— трансфері повинен мати можливість швидко виконати всі взяті на себе зобов'язання;

— розподіл ризиків між трансфером і трансфері має бути чітко визначеним і недвозначним;

— ризик має передаватися за ціною, однаково привабливою для обох учасників;

— рішення про трансфер повинне прийматися на основі критерію ефективності (як недорогий чи більш прибутковий метод) порівняно з аналогічними за надійністю методами мінімізації банківських ризиків.

Існують такі *методи передавання банківських ризиків*:

- страхування;
- хеджування;
- продаж активів та сек'юритизація;
- консорціумні та паралельні кредити;
- договори гарантії та поруки;
- факторинг та лізинг.

Страхування

Страхування належить до методів передавання ризику через укладення договору, в якому в ролі трансфері виступає страхова компанія. З усіх способів передавання ризику страхування найкраще відповідає ідеальним умовам трансферу ризику.

Сутність страхування банківських ризиків полягає в тому, що банк готовий відмовитися від частини доходів, щоб уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за це уникнення. Фактично, якщо вартість страхування дорівнює можливому збитку, то не схильний до ризику банк захоче застрахуватися так, щоб забезпечити повне відшкодування будь-яких фінансових втрат (капіталу, доходів), котрих він може зазнати. Серед банківських ризиків найпоширенішим є страхування кредитних ризиків.

Страхування кредитних ризиків розглядають як вид страхування, сутність якого полягає в зменшенні або усуненні кредитного ризику [14; 15; 16]. Зокрема, кредитне страхування визначається як господарський механізм, мета якого — задовольнити випадкові майнові потреби, які виникають внаслідок ризику неповернення кредиту, перерозподіливши втрати між суб'єктами кредитно-страхових відносин.

До страхування кредитів (кредитних ризиків) відносять такі два його варіанти:

- добровільне страхування ризиків непогашення кредитів;

— добровільне страхування відповідальності позичальника за непогашення кредитів.

Об'єктом страхування за першим варіантом є відповідальність усіх або окремих позичальників перед банком за несвоєчасне і неповне погашення кредитів і процентів за користування кредитами протягом строку, встановленого у договорі страхування. Страхувальник (банк) стоїть перед вибором: застрахувати суму наданого кредиту з процентами або ж тільки суму основного боргу; страхувати відповідальність усіх позичальників, котрим раніше було надано кредити, чи відповідальність кожного окремо. Як правило, у нестабільній економічній ситуації доцільно страхувати суму кредиту з процентами за кожним позичальником окремо. Однак слід урахувати, що у разі страхування всіх кредитів досягається автоматична відповідальність страхової організації і, крім того, за такими договорами встановлюється пільгова тарифна ставка.

Відповідальність страховика (страхової компанії) при страхуванні ризику непогашення кредитів виникає, якщо страхувальник не отримав обумовленої кредитним договором суми протягом визначеного часу після настання строку платежу, передбаченого кредитним договором, або строку, встановленого банком у разі невиконання позичальником умов кредитного договору.

У багатьох випадках умовою договору страхування є положення, за яким гроші банком надаються позичальникові виключно за цільовим призначенням, при цьому банк зобов'язаний контролювати їх цільове використання. Крім того, банк зобов'язаний щомісячно вимагати фінансову звітність у позичальника і стягувати з нього проценти за кредитом. Особливу увагу слід приділяти тим умовами договору, які звільняють страховиків від відповідальності.

Для страхування ризику непогашення кредиту передбачено певні санкції. Так, страховик має право відмовити у відшкодуванні, якщо страхувальник повідомив недостовірні дані про обставини, котрі мають суттєве значення для судження про ступінь ризику, або якщо страхувальник не виконав зобов'язань, покладених на нього умовами договору.

Страхова сума встановлюється пропорційно до визначеного в договорі страхування процента відповідальності страховика, виходячи з усієї суми заборгованості (включаючи проценти за користування кредитом), що підлягає поверненню за умовами кредитного договору. Як правило, страховик сплачує страхувальникові відшкодування у розмірі від 50 до 90 % суми непогашеного позичальником кредиту (і процентів за ним).

Період страхування ризику непогашення окремих кредитів устанавлюється, виходячи із строків повернення сум кредиту. У разі страхування всіх виданих кредитів договір страхування ризику непогашення кредитів укладається на один рік. Тарифна ставка встановлюється в кожному конкретному випадку страховою організацією по-різному і залежить від таких факторів, як строк користування кредитом, сума кредиту, величина процентної ставки, рівень ризику, вид забезпечення.

Проте у вітчизняній страховій практиці описаний варіант страхування поки що не має поширення на страховому ринку. Це можна пояснити кількома обставинами:

— банки не можуть сьогодні широко використати страхування кредитів як основну форму захисту від ризиків банківської діяльності, оскільки мають цілком обґрунтовані сумніви щодо надійності та платоспроможності страхових компаній, тим більше, що відсутнє широке висвітлення в економічній пресі балансів, фінансових звітів таких компаній, майже немає страхового аудиту;

— високі страхові премії, яких вимагають страхові компанії, призводять до збільшення витрат виробництва за рахунок страхових платежів, що, у свою чергу, спричиняє необґрунтоване підвищення цін на товари й послуги;

— надто складною є процедура оформлення страхового договору.

За другим варіантом договір страхування відповідальності позичальників за непогашення кредиту укладається між страховою компанією (страховик) та підприємствами і організаціями (страхувальники). Об'єктом страхування є відповідальність позичальника перед банком, котрий видав позичку, за своєчасне і повне її погашення або за погашення кредитів, у тому числі процентів за користування ними. Основні правила й умови цього виду страхування кредитів у цілому аналогічні правилам і умовам страхування ризику непогашення кредиту.

Страхування відповідальності позичальників за непогашення кредиту можна розглядати як форму забезпечення кредиту і сплати процентів лише у тому разі, коли страхова компанія спроможна здійснити виплату страхової винагороди. Недоліком такої форми страхування є й те, що страховик не вступає в прямі правові відносини з банком-кредитором, а отже, банк як третя особа втрачає можливість безпосереднього захисту своїх інтересів. Ситуація ускладнюється ще й тим, що український страховий ринок іще не розробив жодних загальних умов страхування кредитів, які б охоплювали найсуттєвіші норми кожного виду страхування.

Хеджування

НБУ визначає хеджування як метод мінімізації ризику, зміст якого полягає у визначенні об'єкта хеджування та підборі до нього адекватного інструменту хеджування з метою компенсації збитків від об'єкта хеджування за рахунок прибутків від інструменту хеджування. Хеджування дозволяє банку ліквідувати як ризик, так і можливість отримання додаткового прибутку: якщо умови чи події будуть сприятливими з погляду об'єкта хеджування, будь-який прибуток автоматично перекриватиметься збитками від інструменту хеджування [2].

Інструмент хеджування — об'єкт, поведінка якого за певних умов чи подій є прямо протилежною поведінці об'єкта хеджування за тих самих умов чи подій. Якщо об'єкт хеджування, наприклад депозит в іноземній валюті, втрачає вартість у разі зміцнення валюти, то вартість інструменту хеджування зростає. На практиці інструменти хеджування мають відповідати також певним додатковим умовам: бути безумовними, безвідкличними тощо.

Об'єкт хеджування — будь-який фінансовий інструмент, який несе в собі ризик для банку. Найчастіше це банківські активи чи пасиви, вартість яких може змінитися в разі настання певних умов чи подій.

Отже, хеджування — спосіб зниження ризику втрат, зумовлених несприятливими для продавців чи покупців коливаннями ринкових цін. Тому хеджування може бути застосоване лише до цінових ризиків. Сутність хеджування поля-

гає в одночасному укладенні учасником ринку двох протилежних угод: одну — про продаж активу, другу — про купівлю з поставкою активу в майбутньому (чи навпаки). При цьому програш в одній угоді компенсується виграшем в іншій, завдяки чому цінові ризики мінімізуються.

Операції хеджування широко застосовуються на валютному ринку. З появою у 1970—1980 рр. фінансових ф'ючерсів та біржових опціонів стало можливим хеджування процентних ставок та змін курсу акцій.

В Україні хеджування не набуло розвитку через слабкість вітчизняного строкового ринку. Проводити операції хеджування на світових ринках українським банкам досить складно.

Продаж активів та сек'юритизація

У сучасній банківській практиці поширений такий спосіб передання кредитного ризику, як продаж кредитів. Банк, виходячи з проведеного ним оцінювання кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. За рахунок цієї операції банк має змогу повернути кошти, що були спрямовані у кредитні вкладення. Ефект від здійснення таких операцій різнобічний.

По-перше, за рахунок продажу активів з низькою прибутковістю звільняються ресурси для фінансування більш прибуткових активів.

По-друге, продаж кредитів уповільнює зростання банківських активів, що допомагає керівництву банку досягти кращого балансу між збільшенням банківського капіталу та ризиком, пов'язаним із кредитуванням.

По-третє, зменшуються відповідні статті балансу банку, зокрема ті, що характеризують його діяльність не з кращого боку. В нинішніх умовах банки України змушені вдаватися до продажу частини своїх кредитів, аби повернути хоч якусь частину безнадійних боргів, оскільки інших шляхів для повернення коштів немає.

Близьким до продажу кредитів є *метод сек'юритизації активів*. Сек'юритизація активів — перерозподіл ризиків через трансформацію активів банку (кредитів та інших активів) у цінні папери для продажу інвесторам. Банк емітує цінні папери від власного імені або через дочірні установи, однак такі папери «прив'язуються» до конкретних активів банку. Сплата доходу та погашення цінних паперів залежить від отримання банком процентів та основної суми кредитів.

Отже, сек'юритизація банківських активів — один із видів банківської діяльності, що передбачає продаж кредитів, оформлених як цінні папери і проданих інвесторам. Такі цінні папери привабливі і для продавців, і для інвесторів, оскільки вони, як правило, передбачають деномінацію, а також річний прибуток, ліквідність і ризик на кращих умовах, ніж ті, які може мати звичайний власник особистих активів [15, с. 22].

Таким чином, у процесі сек'юритизації банки продають частину своїх майбутніх грошових потоків в обмін на можливість інвестувати нові кошти в будь-які прибуткові проекти, тим самим нейтралізуючи небезпеку недоінвестування в банківській справі. По суті, «сек'юритизація — це процес перетворення неліквідних позичок у ліквідні активи» [3, с. 429]. У процесі сек'юритизації банк може отримати додатковий прибуток у вигляді комісійних за обслуго-

вування пакетів активів. Звичайно сек'юритизація означає контроль за виплатою позичальниками своїх боргів, збір мита і створення достатнього запасу коштів для захисту держателів цінних паперів. Банк також може отримувати додаткові доходи від різниці між процентними ставками при сек'юритизації активів і виплатами позичальників. При цьому можуть бути знижені податки банку.

Потенційна можливість сек'юритизації закладена вже в самій природі кредитної угоди, котра складається із двох компонент: 1) надання кредиту; 2) фінансування кредиту, що передбачає збір інформації і обслуговування позички. У минулому банки завжди поєднували ці функції, але тепер їх об'єднання не завжди відповідає інтересам банку-ініціатора. Великі банки, надавши кредит, потім охоче передають його іншому банку, оскільки великі банки постійно відчують нестачу ліквідності, мають надмірну суму ризикових активів, зазнають тиску з боку контролюючих банківських органів, які вимагають поліпшити структуру портфеля і підвищити показник адекватності капіталу. До того ж сек'юритизація дає змогу банкам одночасно отримати комісійні за відкриття і обслуговування кредиту і виносити відповідні активи поза баланс, що усуває кредитні та процентні ризики і забезпечує ліквідність.

Невеликі банки отримують можливість купити кредити, що дозволяє їм диверсифікувати свої кредитні портфелі. Вони виграють від того, що користуються кваліфікованим і репутаційним капіталом великих банків і отримують можливість розділити ризики з іншими. Таким чином, відбувається своєрідне «розщеплення» традиційної кредитної операції: великий банк виступає ініціатором кредиту, часто продовжує виконувати функцію обслуговування кредиту. У процесі сек'юритизації малі неліквідні кредити, ідентичні за характером, термінами і дохідністю, об'єднуються великим банком в один «пакет». На їх основі випускаються цінні папери, які купують малі банки, страхові компанії, пенсійні фонди, приватні особи та стають кінцевими інвесторами.

Отже, сек'юритизація відчутно впливає на управління кредитним портфелем і на рівень банківських ризиків, зокрема:

1) підвищує рівень конкуренції між банками й іншими кредитними установами у сфері надання першокласних кредитів. Такі кредити мають дві переваги: вони сплачуються за планом і більш придатні для сек'юритизації, що відкриває для банку нове джерело формування коштів;

2) підвищує рівень конкуренції між банками за депозити, оскільки досвідчені депозитори виявляють, що вони можуть отримати більший дохід, купуючи цінні папери, забезпечені кредитами від дилерів цінних паперів, ніж у разі купівлі банківських депозитів;

3) дозволяє багатьом корпораціям обминати свої банки в отриманні кредитів і знаходити їх на відкритому ринку за допомогою продажу цінних паперів, тим самим знижуючи зростання обсягу кредитів. Банки, однак, можуть отримати прибуток, продаючи ці цінні папери на відкритому ринку і виступаючи гарантом за деякими видами цінних паперів, що випускаються.

Сек'юритизацію поділяють на три основні види [16].

А) Класична сек'юритизація. Банк продає свої активи спеціалізованій юридичній компанії SPV (specialpurposevehicle), яка фінансує купівлю цих активів

шляхом випуску цінних паперів на ринку капіталу. SPV повинна бути повністю відокремлена від первинного власника активів (банку), щоб не допустити включення її в консолідовану групу з фінансовою установою і уникнути можливих наслідків неплатоспроможності первинного власника акцій.

Б) Синтетична сек'юритизація. Активи залишаються на балансі банківської установи, але банк передає ризик збитків за деякими активами спеціальній установі, за що сплачує їй премію або певну грошову суму. Цей метод доцільно використовувати у випадку, коли пул активів банку формується з низькоризикованих кредитів і їх списання може погіршити якісні характеристики (нормативи) кредитного портфеля банку.

В) Накопичувальна сек'юритизація (використовується в основному невеликими банками): банк формує кредитний портфель, а потім на його обсяг випускає облігації, які розміщуються серед іноземних банків. Видані кредити є забезпеченням за цінними паперами (фактично продаж позик не відбувається).

Аналіз законодавчої бази та особливостей проведення сек'юритизації активів в США та деяких європейських країн, які характеризуються найбільшими обсягами випусків інструментів сек'юритизації, дозволяє виділити три переважачі моделі проведення сек'юритизації активів. Моделі класичної сек'юритизації активів передбачають:

- проведення сек'юритизації активів державними агентствами (досвід США, Австралії);
- проведення сек'юритизації компаніями — SPV, які мають статус юридичної особи, а їх діяльність регулюється спеціалізованими законодавчими актами щодо питань сек'юритизації активів (досвід Італії, Португалії, Великобританії);
- проведення сек'юритизації активів на основі інвестиційних фондів без створення юридичної особи (досвід Франції, Іспанії, Португалії).

Проте для України найбільш прийнятною є модель сек'юритизації активів на основі інвестиційних фондів, оскільки вона має ряд переваг у порівнянні з іншими: реалізація такої моделі не потребує розробки спеціального законодавства, яке б регулювало діяльність SPV, розвинутої інфраструктури ринку сек'юритизації, потребує менше витрат на організацію та проведення операції [17].

Серед проблем розвитку сек'юритизації активів в Україні такі: нерозвинена законодавча база; незадовільний рівень системи управління ризиками у банках; низький рівень стандартизації кредитів; недостатня кількість на фінансовому ринку недержавних пенсійних фондів, страхових компаній та великих корпоративних інвесторів; відсутність спеціалізованих юридичних компаній, які супроводжують сек'юритизацію активів та сприяють мобілізації довгострокових ресурсів населення [16; 17; 18].

Однак, як ефективна техніка фінансування та мінімізації ризиків сек'юритизація активів має значні перспективи розвитку й в Україні. Тому впровадження у вітчизняну практику механізмів сек'юритизації активів дозволить не тільки розширити структуру джерел фінансування вітчизняних суб'єктів господарювання, а й мінімізувати частину ризиків, пов'язаних з активами, які вони утримують. Крім того, інструменти, які емітуються у ході операцій сек'юритизації активів, є ефективним напрямом інвестування коштів для інституційних

інвесторів, оскільки вони характеризуються високою доходністю та мінімальними ризиками порівняно з традиційними інструментами ринку цінних паперів.

Консорціумні та паралельні кредити

Метод розділення (розподілу) ризиків полягає у тому, що банківська установа частину ризику віддає іншій фінансово-кредитній установі. Фактично йдеться про так звані метакредити та консорціумні кредити, тобто кредити, які надаються одному позичальникові кількома банками, котрі утворюють певне банківське об'єднання. Прикладом розділення кредитного ризику може бути й посередництво у кредиті. Ініціатором кредитування в цьому разі можуть бути органи державної влади, міжнародні фінансово-кредитні установи, які мають на меті запровадження певних кредитних програм і потребують для цього допомоги банків. Здебільшого банки насправді є тільки посередниками, однак можливі ситуації, коли частину коштів для здійснення кредитних програм надаватиме банк-посередник, тобто частину кредитного ризику він братиме на себе.

Розділення ризиків має місце тоді, коли сума за планованим або укладеним кредитним договором ділиться на «однорідні» частини між кількома кредиторами. Розділення ризиків використовується, як правило, при операціях надання дуже великих кредитів, оскільки в цих випадках розмір окремого кредиту часто перевищує можливості банку-кредитора, а значить і його готовність взяти на себе відповідний ризик. Крім того, існують певні обмеження на видачу великих кредитів, у яких допустима сума кредиту залежить від власного капіталу банку, змушуючи тим самим банк створювати консорціум для видачі кредиту.

Крім можливості зменшення наданої суми консорціальні (синдиковані) кредити дозволяють банкам проводити кредитування таких позичальників, з якими банки не змогли б працювати поодиночці (поєднання високої прибутковості із значними ризиками).

Нарешті, ініціатором розділення ризиків може бути банк, якщо він у принципі міг би самостійно надати позичальникові необхідну суму, але із стратегічних міркувань керівництво банку вважає вигіднішим здійснити видачу синдикованого кредиту, сподіваючись у майбутньому бути запрошеним для участі в наданні великих синдикованих кредитів.

Кредитодавці можуть об'єднуватися в банківський консорціум з метою проведення спільного фінансування позичальника через надання кредитів та зменшення кредитних ризиків.

Створення банківського консорціуму здійснюється на підставі відповідної угоди. Консорціумна угода набуває чинності відповідно до встановлених умов після її підписання всіма учасниками консорціуму. Умовою прийняття будь-якого кредитодавця в банківський консорціум є його згода надати мінімальний кредит, який залежить від розміру консорціумного кредиту та ступеня кредитних ризиків.

Інтереси банківського консорціуму представляє головний кредитодавець, який отримує повноваження від інших учасників банківського консорціуму згідно з умовами консорціумної угоди.

Надання кредиту банківським консорціумом здійснюється через укладання кредитного договору з позичальником. Кредитний договір з позичальником від імені банківського консорціуму укладає головний кредитодавець після погодження умов цього договору з усіма учасниками консорціуму. Учасник банківського консорціуму, який не погодив кредитного договору з позичальником, вибуває з консорціуму.

Консорціумний кредит надається через:

- акумулювання кредитних ресурсів у головного кредитодавця з подальшим наданням кредиту позичальникові;

- гарантування загальної суми кредиту головним кредитодавцем або банківським консорціумом;

- зміни гарантованих учасниками банківського консорціуму квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших кредитодавців для консорціумного кредитування.

Учасники банківського консорціуму приймають ризик за наданим кредитом пропорційно до внесених у консорціум коштів.

Паралельні кредити надають два і більше банків. Відрізняються паралельні кредити від синдікованих тим, що кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на однакових, завчасно погоджених, умовах.

Паралельне кредитування також дозволяє розбити кредитні ризики між банками, однак без їх тимчасового об'єднання. За паралельного кредитування банки домовляються з позичальником та між собою про те, що вони, наприклад, фінансують проект на певній стадії. Причому на першій стадії проекту кредит може надавати перший банк, на другій — інший тощо. Кредитування може відбуватися також одночасно під різні частини проекту. Паралельне кредитування дозволяє уникнути важкого переговорного процесу між банками, який присутній при консорціумному кредитуванні, однак при цьому дублюється робота як менеджерів підприємства, так і банків.

Договори гарантії та поруки

Одним із способів передання банківських ризиків є укладення договорів гарантії та поруки.

За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним своїх зобов'язань. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб. Поручителями найчастіше виступають родичі позичальника, підприємства однієї групи компаній, власники бізнесу тощо.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткової (субсидіарної) відповідальності поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Особи, які спі-

льно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно (якщо інше не встановлено договором поруки).

За гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії. Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, зазначені в гарантії. У вимозі до гаранта або у доданих до неї документах кредитор повинен вказати, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією. Кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого в гарантії, на який її видано. Кредитор не може передавати іншій особі право вимоги до гаранта, якщо інше не встановлено гарантією.

Гарантами найчастіше виступають материнські компанії, фінансово-кредитні установи або навіть уряди держав. Державні гарантії часто є умовою кредитування підприємств міжнародними фінансовими організаціями (МФК, ЄБРР тощо). В цілому поруки та гарантії активно використовуються для трансферу кредитного ризику банками України.

Лізингові та факторингові операції

У Законі України «Про лізинг» зазначається, що *лізинг* — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає у наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоотримувачем у відповідного продавця майна за умови сплати періодичних лізингових платежів [19]. Отже, лізинг — це вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування коштів і надання лізингодавцем лізингоодержувачу на певний строк і за певну плату майна.

Лізинговий ризик — це ймовірність можливих втрат, які пов'язані зі специфікою лізингових операцій. Лізингових ризиків зазнають як лізингодавець, так і лізингоодержувач. Головними причинами ризику лізингових операцій є: якість лізингових договорів; порушення строку поставки обладнання; стихійні та інші події, що спричиняють загибель обладнання.

Лізинговим операціям притаманні різні види ризику. Тому до виконання лізингових операцій банк повинен здійснити відповідну підготовчу роботу щодо вивчення: стану економіки країни, тих галузей, у яких може реалізовуватись лізинг, лізингового ринку та його основних тенденцій, а також з'ясувати попит та пропозицію на певні види майна тощо.

Банк повинен захистити себе від значної частини ризиків лізингових операцій шляхом їх перекладання на постачальника (продавця) лізингу, лізингоодержувача, страхову компанію, закріпивши це у відповідних договорах. Так,

частина ризиків, пов'язаних з орендованим майном, залишається за власником: ризик фізичних пошкоджень власності, збільшення податків на майно, ризик зниження комерційної ціни об'єкта. Водночас значна частина ризиків через спеціальні застереження в договорі оренди може бути передана лізингоодержувачу, наприклад ризик випадкової загибелі майна, ризик випадкового псування орендованого майна в момент передання орендару цього майна.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» *факторинг* визначається як банківська операція, що передбачає придбання банком права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги і взяття на себе ризику виконання таких вимог і приймання платежів.

У процесі проведення факторингових операцій банк-фактор наражається на кредитні, процентні, валютні ризики та ризик ліквідності.

При факторингу постачальник, отримавши кошти від банку в рахунок чергової поставки з відстрочкою платежу, передає банку право вимоги платежу за цією поставкою. Отже банк, здійснюючи фінансування поставки і не маючи постачальника як свого дебітора, у разі неоплати цієї поставки покупцем зазнає збитків за авансовим платежем постачальника самостійно, беручи на себе кредитний ризик постачальника.

Постачальники, які за характером свого бізнесу часто залучають обігові кошти, у разі різкої зміни ринкової вартості цих коштів змушені будуть змінювати ціни на свої товари. При факторингу банк гарантує, що вартість грошових ресурсів буде залишатися на незмінному рівні впродовж тривалого періоду.

Покриття валютних ризиків постачальника у разі проведення експортно-імпортного факторингу допускає можливість негайно конвертувати грошові кошти, отримані від банку як авансовий платіж з поставки, під оплату валютного контракту. Це дасть змогу постачальникам не завищувати ціну поставки в національній валюті, захищаючи себе від девальвації національної грошової одиниці.

Ризики ліквідності виникають при касових розривах, нестачі коштів для покриття поточних витрат. При факторингу постачальник отримує кошти за поставку від банку в момент здійснення поставки, приймаючи ризики ліквідності.

Оскільки факторингові операції мають ризиковий характер, то перед укладенням договору фактор повинен детально вивчити фінансово-господарську діяльність клієнта-позичальника. Оцінка фінансового стану підприємства впливає на прийняття фактором позитивного рішення про укладення факторингової угоди.

Основним недоліком для фактора є високий ризик цієї операції. Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, встановлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди.

Лізингові та факторингові операції є альтернативою класичному кредитуванню. Вони дозволяють вивести ризиковий актив позабаланс. Часто банки створюють дочірні лізингові компанії, які дозволяють кредитувати підприємства у формі лізингу без «роздування» основних засобів на балансі банку.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПІДСУМКИ

Методи управління банківськими ризиками поділяються на дві групи: методи уникнення банківських ризиків та методи прийняття банківських ризиків.

Методи прийняття банківських ризиків поділяються на методи самостійного зниження банківських ризиків та методи трансферу (передавання) банківських ризиків.

Методи уникнення банківських ризиків є найпростішими та найбільш дієвими прийомами управління банківськими ризиками. Вони потребують відмови від певних видів банківської діяльності та, відповідно, призводять до втрати доходів від такої діяльності.

Методи самостійного зниження банківських ризиків (методи поглинання/прийняття банківських ризиків) дозволяють банку покривати збитки у разі їх виникнення за рахунок власних коштів.

Методи передавання (трансферу) банківських ризиків полягають у розподілі ризиків між іншими учасниками ринку: банками, підприємствами, будівельними, страховими, інвестиційними, факторинговими та лізинговими компаніями, іншими фінансовими організаціями.

Авторизація — метод самостійного зниження банківських ризиків суть якого полягає у визначенні, як і хто у банку приймає рішення про безпосереднє розміщення того чи іншого активу (кредитного, інвестиційного, валютного портфелів). Виділяють індивідуальну, колективну та колегіальну авторизацію.

Концентрація — зосередження активів чи зобов'язань банку, які мають однакові властивості, що веде до зростання та накопичення ризиків. Концентрація є поняттям, протилежним за змістом диверсифікації.

Диверсифікація — один із найефективніших методів самостійного зниження банківських ризиків. Сутність методу диверсифікації полягає у пом'якшенні ризику через розосередження активів чи зобов'язань банку, що дозволяє обмежити вплив фактора ризику за рахунок уникнення надмірної концентрації за одним фінансовим інструментом (активом чи пасивом). Виокремлюють такі види диверсифікації: галузеву, географічну, портфельну, продуктів та послуг.

Лімітування — близький до диверсифікації метод самостійного зниження банківських ризиків. Сутність лімітування полягає у встановленні максимально допустимих величин (граничних меж) активно-пасивних операцій банку для певних галузей, клієнтів, регіонів, країн.

Хеджування — спосіб зниження цінкових ризиків, зумовлених несприятливими для продавців чи покупців коливаннями ринкових цін. Сутність хеджування полягає в одночасному укладенні учасником ринку двох протилежних угод: одну — про продаж активу, другу — про купівлю з поставкою активу в майбутньому (чи навпаки). Це дозволяє компенсувати (повністю або частково) збитки за однією операцією прибутками за іншою.

Сек'юритизація активів — перерозподіл ризиків через трансформацію активів банку (кредитів та інших активів) у цінні папери для продажу інвесторам.

Сек'юритизація банківських активів — один із видів банківської діяльності, що передбачає продаж інвесторам кредитів, оформлених як цінні папери.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. На які групи поділяються методи управління банківськими ризиками?
2. Дайте загальну характеристику методам уникнення банківських ризиків.
3. У чому полягає сутність методів прийняття банківських ризиків?
4. Які існують методи самостійного зниження банківських ризиків?
5. Які є методи трансферу (передавання) банківських ризиків?
6. Які заходи НБУ рекомендує банкам для зниження банківських ризиків при побудові організаційної структури?
7. Які є види авторизації банківських активів?
8. Чим відрізняється метод диверсифікації від методу лімітування?
9. Які є види контролю банківських ризиків?
10. Які існують методи лобювання банківських інтересів?
11. У чому полягає сутність страхування банківських ризиків?
12. Чим відрізняється метод продажу банківських активів від сек'юритизації?

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104.
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління НБУ від 02.08.2004р. № 361.
3. Роуз П. Банковский менеджмент: Пер с. англ. — М.: Дело, 1997. — 768 с.
4. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — К.: КНЕУ, 2012. — 338 с.
5. Панова Г.С. Кредитная політика коммерческого банка. — М.: ИКЦ ДИС, 1997. — 462 с.
6. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
7. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: Дело, 1995. — 704 с.
8. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [Електронний ресурс] : Постанова, затверджена Правлінням НБУ від 6 серпня 2009 року № 460. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>
9. Бобиль В.В. Управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи [Рукопис] : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Полтавська Державна Аграрна Академія. Полтава, 2015. - 442 с.
10. Подходы к организации стресс-тестирования в кредитных организациях [Электронный ресурс] : — Режим доступа : http://www.cbr.ru/analytics/bank_system/print.aspx?file=stress.htm.

11. НБУ побачив проблеми банків і готує новий стрес-тест [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.news.finance.ua/ua/news/~337930>.
12. Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду.// Затв. постановою Правління НБУ № 334 від 8.08.2001р.
13. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Затверджено Постановою Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
14. Страхування: Підручник / За ред. С.С. Осадця. — К.: КНЕУ, 1998. — 528 с.
15. Страхование дело: Учебник / Под. ред. Л. И. Рейтмана. — М.: РоСТО, 1992. — 524 с.
16. Аленичев В.В., Аленичева Т. Д. Страхование валютных рисков, банковских экспортных коммерческих кредитов. — М.: Ист-сервис, 1994. — 115 с.
17. Чуб О.О. До питання використання банками механізмів сек'юритизації активів [Текст] / О. Чуб // Банківська справа. — 2009. — № 3 (87). — С. 69–70.
18. О.С. Новак. Світові та вітчизняні тенденції сек'юритизації активів фінансових інститутів // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. — 2013. — № 2. — С. 277-287. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_2_37
19. Про лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 р., № 723/97.